

KARI ÇOR TİĞİN YAZITININ ÇİNCE Sİ VE KARI ÇOR TİĞİN'İN ŞECERESİ***Luo XIN******Özet**

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Xi'an Şehri Batı Pazarı Müzesinde muhafaza edilen Karı Çor Tigin anıt mezar kitabesinde Çince ve Göktürk harfli Uygurca metinler bulunmaktadır. Göktürk harfli Uygurca metin Tang Hanedanlığı'nın merkezinde bulunan ilk yazıt olma özelliğine de sahiptir.

Bu makalede Karı Çor Tigin anıt mezar kitabesinin Çince metnine, bu metnin Türkçeye çevirisine; (Karı Çor Tigin yazıtından ve Çin kaynaklarından hareketle) Karı Çor Tigin'in şeceresi hakkındaki tahminlere yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karı Çor Tigin, Karı Çor Tigin yazıtı, Karı Çor Tigin yazıtının Çincesi, Karı Çor Tigin'in şeceresi.

CHINESE OF KARI ÇOR TİĞİN INSCRIPTION AND THE GENEALOGY OF KARI ÇOR TİĞİN**Abstract**

There are Chinese and Göktürk letter Uigur texts on Karı Çor Tigin mausoleum inscription that preserved at West Market Museum, in Xi'an, People's Republic of China. Göktürk letter Uigur text has feature being first inscription which is found at center of Tang Khanate.

In this article, there are Chinese text of Karı Çor Tigin mausoleum inscription, Turkish translation of this text, (According to Karı Çor Tigin inscription and Chinese resources) estimates about the genealogy of Karı Çor Tigin.

Keywords: Karı Çor Tigin, Karı Çor Tigin inscription, Chinese of Karı Çor Tigin inscription, the genealogy of Karı Çor Tigin.

Ø. Giriş:

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Xi'an Şehri Tang West Market Museum'da / Batı Pazarı Müzesi'nde muhafaza edilen Karı Çor Tigin anıt mezar kitabesinde, Çince bir metin ile (Çince metnin sol tarafında) bir de Göktürk harfli Uygurca metin bulunmaktadır.

Konuyla ilgili olarak 07 Nisan 2013 tarihinde Pekin Üniversitesi Eski Çin Tarihi Araştırmaları Merkezinde yapılan sempozyumda Türkiye'den Atatürk Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz, Finlandiya'dan Helsinki Üniversitesi öğretim üyesi Volker Rybatzki Karı Çor Tigin anıt mezar kitabesinin Göktürk harfli Uygurca kısmına ait metinlerin okumalarını paylaşmışlardır.

* Prof. Dr.; Pekin Üniversitesi Eski Çin Tarihi Araştırmaları Merkezi Müdürü.

** Makalenin Türkçeye çevirisinde yardımlarını gördüğüm öğrencim Tuba YALINKILIÇ'a teşekkür ederim.

Çince metinle ilgili olarak da (başta Prof. Dr. Luo Xin olmak üzere) Çin Halk Cumhuriyetinin farklı bölgelerindeki üniversitelerde görev yapan ve büyük bölümü Tang İmparatorluğu Dönemi tarihçilerinden oluşan birçok akademisyen görüşlerini belirtmiştir.

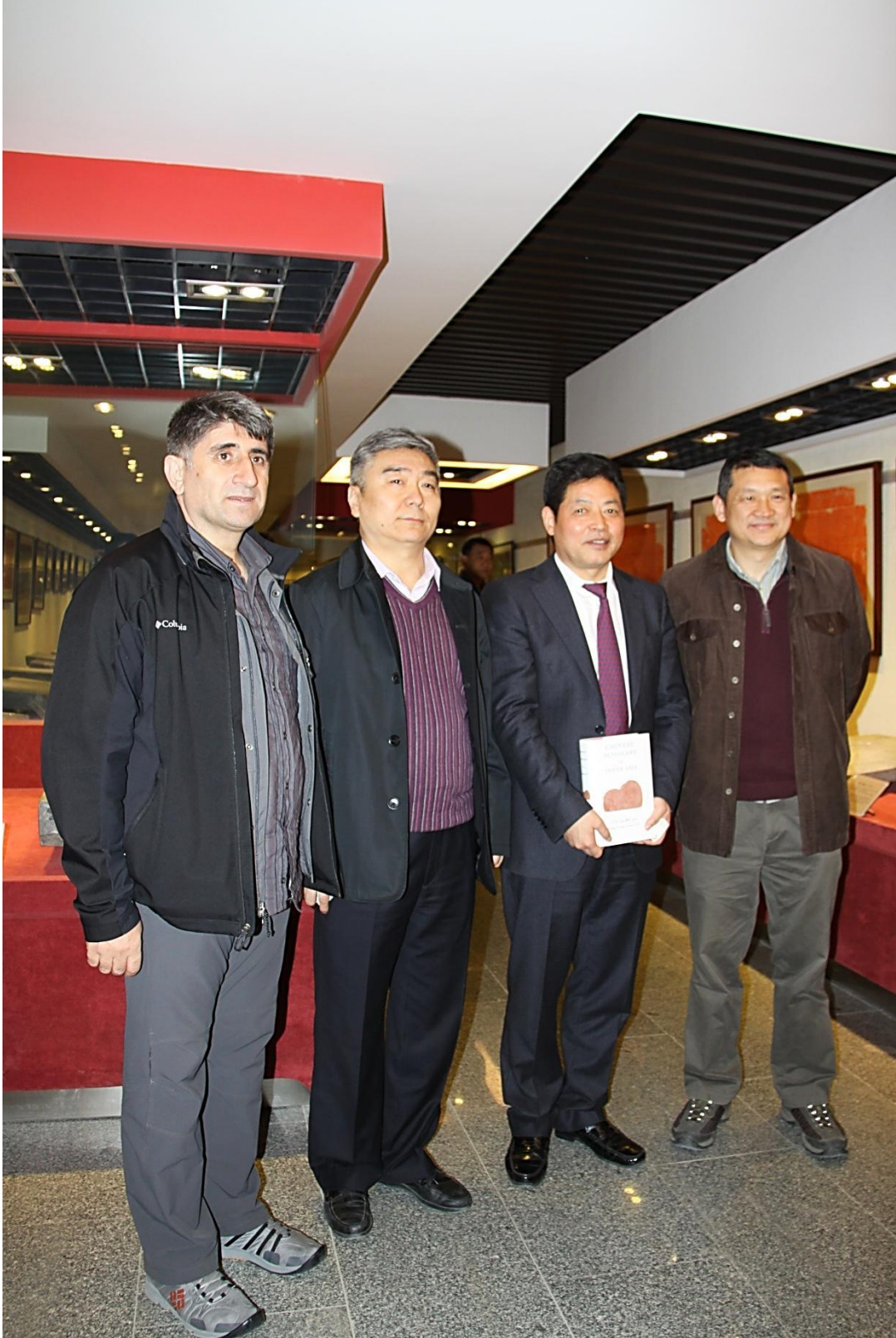

Prof. Dr. Luo Xin Pekin Üniversitesi Eski Çin Tarihi Araştırmaları Merkezi'nde Karı Çor Tigin yazıtı ile ilgili yapılan toplantıda açılış konuşmasını yaparken (Foto: Dr. Murat YAKAR)

09 Nisan 2013 tarihinde Xi'an Batı Pazarı Müzesi'nde yapılan sempozyumda ise, önce Karı Çor Tigin yazıtı üzerinde inceleme yapılmış; Çin Halk Cumhuriyeti basın yayın organları önünde Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz, Göktürk harfli Uygurca metni okuyup anlamlandırarak; Prof. Dr. Luo Xin de Çince metni okuyup anlamlandırarak kamuoyunu ve bilim dünyasını yazıt hakkında bilgilendirmiştir.

Karı Çor Tigin yazıtının sergilendiği salonda yapılan bilgilendirme toplantısından ve müzedeki diğer yazılı eserlerin incelenmesinden sonra "Tang West Market Museum"un toplantı salonlarından birinde Karı Çor Tigin yazıtı hakkında bildirilerin sunumu gerçekleştirilmiştir.

Yapılan sunumlarda Prof. Dr. Cengiz Alyılmaz, Göktürk harfli Uygurca metnin nihai okunuşunu dikkatlere sunarken; Prof. Dr. Luo Xin de Çince metin ve metnin Çin tarihi açısından önemi hakkında bilgi vermiştir. Tang West Market Museum yetkilileri de Karı Çor Tigin yazıtının ve müzedeki envanterin önemine dikkat çekmişlerdir.

*Prof. Dr. Luo Xin ve Prof. Dr. Cengiz Aylılmaz
Karı Çor Tigin yazıtının sergilendiği salonda Tang West Market Museum yetkilileri ile
(Foto: Dr. Semra ALYILMAZ)*

*Prof. Dr. Luo Xin Çin Halk Cumhuriyeti basın yayın organlarına
Karı Çor yazıtının Çince bölümü hakkında bilgi verirken (Foto: Dr. Murat YAKAR)*

Karı Çor Tigin anıt mezarı ve yazıtı, Tang Hanedanlığı'nın merkezinde bulunan runik yazılı ilk anıt mezar ve yazıttır. Daha önce Xin Jiang, Gansu ve İç Moğolistan'da runik yazılı yazıt veya el yazmalarına rastlanmış olmasına rağmen, Tang İmparatorluğu'nun başkentinde runik yazısını görebilmek, geçmiş yıllardaki tarihçilerin öngöremediği bir durumdur. Tang Dönemi tarihi kaynaklarında, Göktürk ve Uygur hanlıklarının bu tür bir resmî yazı dilini kullandığına dair hiçbir kayda rastlanmamıştır. Bu yüzden akademi camiasının tahmini, Tang Hanedanlığı'nın bu tür yazının kullanımından haberdar olmadığı yönündedir. Şimdi ise, Chang An'da, defin işlemlerini Tang Hanedanlığı'nın resmî bir organizasyonla gerçekleştirdiğinin anlatıldığı runik yazılı kitabesi olan anıt mezar bulunmuş ve söylenene göre bu vesileyle Uygur İşlerinden sorumlu Tang hanedanı yetkili kişisi runik yazısının kullanımı hususunda bir malumata sahip olmuştur.

Bu yazımızda Karı Çor Tigin yazıtının Çince metni ve Türkçe çevirisi ile bu yazıtın konu olan Karı Çor Tigin'in şeceresi hakkındaki bilgileri ilgilileri ile paylaşacağız:

1. Karı Çor Tigin Yazıtının Çince Metni ve Türkçe Çevirisi:

故回鹘葛啜王子守左领军卫将军墓志并序

Merhum Uygur Karı Çor Tigin, Sol Kuvvetler Komutanının Anıt Kitabesi

给事郎守秘书省著作郎赐鲋鱼袋崔述撰

Valiye, gidip yazıtı telif etmesi söylenmiş ve (dönemin kurmaylarına verilen) aksesuar takdim edilmiştir.

回鹘葛啜王子，则可汗之诸孙，

Karı Çor Tigin, kağanın torunudur.

我国家讨平逆臣禄山之乱也，[王子]父车毗尸特勤，实统戎左右，有功焉。

Ülkemde Anlu İsyanı çıktığında [tiginin] babası Çabış Tigin, komutanın yanındaydı. Bize çok büyük yardımı olmuştu.

故接□之优，宠锡之厚，特殊于他国。王子以去年五月来朝，秩班警卫，宾籍鸿胪。

Yağmalama, onların âdeti idi. Geçen yıl Tigin beşinci ayda saraya geldi. Muhafız komutanlığı rütbesinden sol kuvvetler komutanlığına yükseldi.

方宜享兹荣耀，光于蕃部，奈何不淑，以贞元十一年五月廿日遘疾云殂，享年二十。

Hak ettiği şekilde bir şanı ve müreffeh bir hayatı vardı. Fan (özel yönetim) Bölgesi'nde yüksek bir mevkiye gelmişti. Fakat Zhen Yuan on birinci saltanat devresi beşinci ayının yirminci gününde hastalanarak vefat etti.

以其年六月七日葬于长安县张杜原。兄王子阿波啜与诸部之属，衔哀奉丧。

O yıl altıncı ayın yedinci gününde Chang An'da Zhang Du Yuan'de defnedildi. Ağabeyi Apo Çor Tigin ve bütün boy üyeleri, cenaze merasimine katılmaları üzere ferman aldı.

送终之饰，则有诏所司备仪焉，礼无其阙。

Merhum için cenaze töreni tertip edildi. İmparatorun emriyle hazırlıklar yapıldı. Törende hiçbir eksik yoktu.

呜呼，修短命也，死者生之终。乃刻石志墓云。

Ne yazık, merhumun ömrü bu kadar kısaymış. Bu mezar taşını onun için yazdım.

蕃之王子兮气雄雄，生言始兮死言终，魂神异兮丘墓同。

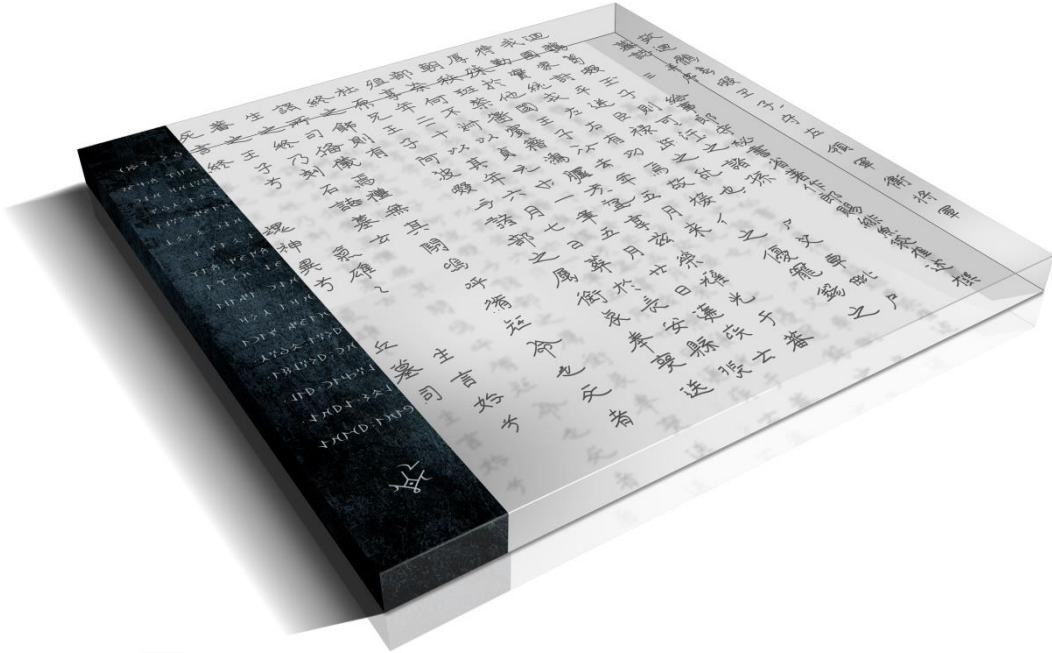
Ruhu uçup gitmiş ve cansız bedeni mezarda gömülü olan Fan Bölgesi'nin yiğit Tiginini için

söyleyeceklerim ancak bu kadardır:

Karı Çor Tigin Uygurca adı, runik harflerle yazıtta işlenmiş olup aslı 𐰉𐰺𐰽𐰸𐰾𐰏𐰤𐰠𐰆𐰏𐰤 olmalıdır. Çincedeki “王子” (**wang zi**) yani prens unvanı, tigin anlamındadır.

Çince metne göre, Karı Çor Tigin Tang De Zong saltanat devresinin onuncu yılında yani 794'te beşinci ayda Tang Hanedanlığı'na dahil olmuş; muhafız komutanlığı rütbesinden sol kuvvetler komutanlığına yükselmiştir. 795 yılının beşinci ayının yirminci gününde hastalanarak vefat etmiş; altıncı ayda ise defnedilmiştir.

Uygurca metnin yazıldığı tarih, tam olarak domuz yılının altıncı ayının yedinci günüdür. Bu zamanda yazılmış olması tamamen tesadüftür. Karı Çor Tigin vefat ettiği zaman 20 yaşındadır. Öyle ise Tigin, Uygur Tengri Kağan'ın yönetime gelişinin on sekizinci yılında dünyaya gelmiştir (Tang Dai Zong'un on birinci yılı, 776).

Karı Çor Tigin yazıtı ile ilgili bir tasarım (Levent Alyap)

Kitabede “回鶻” Huihu değil de “回紇” Huihe yazılıdır. O dönemde Tang Hanedanlığı Huihu'yu resmî olarak değiştirip Huihe yapmıştır.¹ Bu, isim değiştirme eylemi 809 yılına tekabül eder. *Yeni Tang Kitabı*'nda olayla ilgili kayıt mevcuttur: “(Tian Qin Kağan) Huihu tabirinin Huihe olarak değiştirilmesini rica etmiştir.”² Zi Zhi Tong Jian, Ye Hou, Bei

¹ *Eski Tang Kitabı C 195*, Uygur Biyografisi, s. 5210.

² *Yeni Tang Kitabı C 217*, Uygur Biyografisi, s. 6124.

Huang Jun Zhang Lu ve *Yeni Tang Kitabı*'na göre yıl, Zhen Yuan dördüncü saltanat devresi yani 788'dir³.

Ze Zhi tongjian'de Atalar mirası, Kuzey vahaları liderlerine dair kayıtlar ve *Yeni Tang Kitabı*'nda⁴ 788 yılı olduğu söylenmektedir. Kitabede Zhenyuanzhong son dönemlerinde Huigu adlandırması kullanılmaktaydı. Bu da Tongjian'in yorumunu desteklemektedir.

Kitabede Karı Çor'un, kağanın torunu olduğu söylenmektedir. Peki, söz konusu kağan kimdir? Gechuai Zhen yuan saltanat devresi onuncu yılında Tang Hanedanlığı'na dahil olduğu zaman, Uygur Feng Cheng Kağan'ın tahta çıkışının beşinci yılıydı ve Feng Cheng Kağan tahta çıktığı zaman (790 yılında) yalnızca 15 yaşındaydı. Karı Çor ile hemen hemen aynı yaşlardaydı. Doğal olarak dede torun olamazlar. Karı Çor hastalanıp vefat etmeden bir ay önce Feng Cheng Kağan vefat etti. Yerine Kutluk, kağan oldu. Elçi göndererek Tang Hanedanlığı'na cenaze merasimini haber verdi. Ardından Tang imparatoru, Huai Xin'i kağan ilan etti. Zaman açısından bakılırsa Karı Çor vefat ettiği zaman Tang Hanedanlığı olaydan yeni haberdar olmaktadır.

Ayrıca, Karı Çor'un babası Çabış'ın, tigin unvanı vardır. Yao Luo Ge Shi olduğunda bir şüphe yoktur ve Huai Xin Kağan, Yao Luo Ge Shi değildir. Karı Çor kitabesinde bahsi geçen "Kağan" da Huai Xin Kağan değildir. O zaman Karı Çor'un atası tam olarak Uygur Kağanı mıdır? Bu sorunun cevabını bulmak ve öncelikle Karı Çor'un babasının kim olduğunu netleştirmek gerekmektedir.

Kitabede Karı Çor'un babasının Çabış Tigin olduğu söylenir. Çabış, Türkler döneminde çoğunlukla karşımıza çıkan bir unvandır. Tanglılar kelimeyi genellikle Che Bi Shi ya da Chi Bi olarak tercüme etmiştir. Karı Çor'un babası Che Bi Shi Tigin kimdir?

Eski Tang Kitabı'nda, An Shi İsyanını yatıştırmakta Tang Hanedanı'na yardım eden iki Uygur komutandan bahsedilir. Birisi iki başkenti kurtaran Chi Bi Shi, bir diğeri de doğu başkentini Che Bi ile ikinci kez kurtaran Mou Yu Kağan'dır (Tengri Kağan olarak da geçer). İlk olaya dair 757 yılındaki kayıt şöyledir: "İlk savaş Quwo bölgesinde olmuş; Yehu, Che bi'ye, Tubo'ya, Pei luo'ya vs. doğuya doğru yürümelerini söyler; tam da o sırada düşman askerleri uykudadır ve hepsi öldürülür."

İkinci olay da 762 yılının onuncu ayında, Kang De Zong ve Muo Yu Kağan'ın Shan Zhou'da Sarı Nehrin kuzey kıyısındaki Pinglu bölgesinde görüşmesidir. Kang De Zong Komutan, Che Bi tarafından tuzağa düşürülmüştür. Buradaki Komutan, Chi Bi Li Shi'yi otağın önünde eğilerek selam vermemesi nedeniyle eleştirir. Bunun üzerine iki taraf ayrılığa düşer;

³ *Tong Jian Metinleri* 233 Tang De Zong 4, s. 7515.

⁴ *Yeni Tang Kitabı* C 217, Uygur Biyografisi, s. 6124.

Che Bi daha sonra Li Ang, Lijin, Shao Hua ve Wei Ju'yü getirtir; hepsine ayrı ayrı yüzer kırbaç vurur. Buna dayanamayan Shao Hua ve Wei Ju bir gün sonra ölürlür. De Zong Uygurlara öfkelenir, bundan sonra Tang Hanedanlığı Uygurlarla olan akrabalık (evlilik) politikasını değiştirir.

Muo Yu Kağan zamanındaki Komutan Che Bi Shi ve beş yıl önceki Ye Hu emrindeki Chi bi shi hiç şüphesiz aynı adın farklı tercümeleleridir, fakat bunlar aynı kişi değil midir? İlk ve sonraki arasında beş yıl vardır. İkisi de Tang Uygur süvarilerinin generalidir. İkisinin de aynı kişi olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca bu kişi Karı Çor'un babası Che Bi Shi Tigin olmalıdır. Bu tahminimizin doğruluğu kesinleştiğinde, bir başka tahmin daha yürütülebilir. Onun, Ye Hu'nun ve Muo Yu'nun askerî makamı aynı ise, Muo Yu Kağan'ın oğlu olması ihtimali, onunla Muo Yu Kağan'ın ve Yehu'nun kardeş olması ihtimalinden düşüktür.

O, kağanın oğlu olarak Yehu'nun iki başkenti kurtardığı savaşa katılır. Ayrıca kağanın küçük kardeşi olarak da Muo Yu Kağan'ın doğu başkentini kurtardığı savaşta yer alır. Kitabede: “Ülkemde Anlu İsyanı çıktığında Chi bi shi Tigin komutanın yanındaydı. Bize çok büyük yardımı oldu” denmektedir.

Bu yüzden, Karı Çor'un atası, hem de Che Bi Shi'nin babasıdır. Yehu ve Muo Yu Kağan'ın babası Karı Qaghan olmalıdır. Tang Hanedanı “Yiğit Bilge Kül Kağan” olarak ilan eder. Bu nedenle Tang kayıtlarında çok yerde Bilge Kül Kağan olarak geçer. Che Bi Shi, Yehu'nun yalnızca kardeşi değil, ayrıca Muoyu (Tengri) Kağan'ın da kardeşidir. Muoyu, Bilge Kül Kağan'ın ikinci oğludur.

Yeni Tang Kitabı'na göre Bilge Kağan vefat ettikten sonra “Prens Ye Hu ölümle cezalandırıldı, büyük oğlu başka yere tayin edildi.”⁵ Fakat *Eski Tang Kitabı*'na göre “Önce büyük oğul Ye Hu öldürüldü, daha sonra da diğer oğul Tengri⁶ Kağan öldü.” Buna göre Muo Yu küçük oğuldur. Zi Zhi Tong Jian de aynısını kaydeder: “Tengri⁷ Kağan öldü.”

Açık ve net olarak, küçük oğul tahta geçemez. Çünkü *Eski Tang Kitabı*'na göre 765 yılında Guo Zi Yi, Jing Yang Şehri batısında Uygur askerlerini görmüş, Tang'ın komutanı Guo Zi Yi, Huigu askerlerini güney birliğine, kardeşi Yao lu ge'nin emrine göndermiştir. Zi Zhi Tong Jian de aynı olayı kaydetmiştir: “Mareşal, Alp Ulug Tutuk Yaglakar'dır. Kağanın küçük

⁵ *Yeni Tang Kitabı*, C 217, *Uygur Biyografisi*, s. 6117.

⁶ *Eski Tang Kitabı*, C 195, *Uygur Biyografisi*, s. 5201.

⁷ *Zi Zhi Tong Jian*, C 321, s. 7076.

kardeşidir.”⁸ Bütün bunların hepsi bu Uygur komutanının Alp Ulug Tutuk Yağlakar’ın Muo Yu Kağan’ın küçük kardeşi⁹ olduğunu gösterir ve küçük oğul olduğu düşüncesini çürütür.

Yukarıdaki değerlendirmeye bakılacak olursa, Karı Çor Kağan’ın babası Che Bi Shi Tigin’in babası Gele Kağan (Bilge Kül Kağan) olmalıdır (Uygur İmparatorluğu’nun ikinci kağanı). Sonuç olarak Çince kayıtlarda Ge Le Kağan, kağan olmadan önce Bayan Çor diye anılırdı. Gustav John Ramstedt Moğolistan’da Şine-Usu bölgesinde Gele Kağan dönemine ait Göktürkçe yazıt bulmuştur. Çin akademi camiası buna Moyen Çor yazıtı demektedir.

Mevcut Tang kaynaklarına baktığımızda, Muo Yu Kağan’ın unvanı Tang De Zong tahta çıktığı zaman değiştirilmiş ve Yidijian olmuştur. Bu da Tang Uygur ilişkilerini germiştir. Tang Hanedanı da resmî kayıtlarında kağanın, kağan olmadan önceki unvanını kullanmaya başlamıştır. Bu tamamen siyasi bir tutumdur. Yidijian’deki -qan son ek şeklinde bir unvandır. Diğer unvanın oluşumuna dair ise bir kayıt yoktur.

Moyen Çor yazıtı (Şine-Us) doğu yüzü yedinci satırında “*Ben iki oğluma Yabgu ve Şad unvanlarını*¹⁰ *verdim*” ifadesi yer almaktadır. Bu iki oğul Tariat yazıtı üçüncü ve dördüncü satırlarda ayrı ayrı geçer. Bu satırlardaki içeriğe göre Tongra, Karluk vd. halkların yönetimi bu iki oğula verilmiştir.¹¹

Buradaki Yabgu Ge Li Kağan döneminde Tang Hanedanlığı’na iki şehri kurtarmakta yardım eden ordu komutanı, Çabış’ın büyük ağabeyi olmalıdır. Yazıtta yabgu ile adı tekrarlanan şad ise, otorite sahibiydi ve şadın daha sonraki taht mücadelesinden avantajlı çıkacağı görünüyordu. Tabii ki Muo Yu Kağan ve Ge Li Kağan dönemindeki Şad’ı bir kabul edemeyiz. Ancak yine de bu ihtimal mevcuttur. Ayrıca, belki ilerde Muo Yu Kağan’ın yönetime gelmeden önceki unvanının “Yi Di Jian (İdi ciyen) Şad” olduğu verisine ulaşabiliriz. Bu da kendisinin daha sonra Tang Hanedanlığı’na yardım etmesinin (*Tabii ki ilk etaptaki düşüncesi gelip yağma yapmak da olabilir.*) ağabeyinin Tang’a önceki yardımlarında büyük ganimet elde etmiş olmasıyla bir ilgisi olabilir.

Tang makamları Çabış’ın daha önce kendilerine zorluk çıkaran Çabış Tigin olduğunu biliyordu. Buna rağmen olanları unutup “Kendilerine lütfedildi, diğer kağanlara olandan daha farklı bir tutum benimsendi.” Cenaze töreni de tertip edildi, kendilerine karşı tutum ve stratejiler iyileştirildi. Cenaze törenini yöneten Apo Çor, ağabeyiydi. Bunun yanı sıra, Chang An’daki

⁸ *Eski Tang Kitabı*, C 195, *Uygur Biyografisi*, s. 5205.

⁹ *Zi Zhi Tong Jian*, C 223, s. 7180.

¹⁰ Uygur Yazıtlarına dair en son sistemli çalışma: Osman Mert, (2009) *Ötüken Uygur Dönemi Yazıtlarından Tes, Tariat, Şine Us*. Ankara: Belen Yayıncılık-Matbaacılık. Moyen Çor yazıtı, kitapta Şine Us yazıtı olarak geçmektedir.

¹¹ Osman Mert, *age*. 188-189.

birçok Uygur dâhil olmak üzere, bütün boylar törene katıldı. Yalnızca Karı Çor'un Tang Hanedanlığı'na ağabeyiyle birlikte dahil olduğu konusu meçhuldür. Zi Zhi Tong Jian'ın 795 yılındaki kayıtlarında, Kutluk Kağan'ın oğlu (Huai Xin Kağan) Feng Cheng Kağan'ın vefatı mevcuttur. Soyadı Yaglakar'dır. Huai Xin Kağan, Kutluk Kağan'ın cenaze merasimi duyurusunu almış ve dördüncü ayda bütün Yaglakar sülalesi merasime katılmıştır. Huai Xin Kağan, Yaglakar'ın soyundan değildir. Kağan olduktan sonra, başkalarının, Yaglakar'ın neslinden gelenleri örgütlemesinin önüne geçmek için, bütün kardeşlerini ve oğullarını Chang An'a göndermiştir. Tong Jian'ın kayıtlarına göre, Huai Xin Kağan'ın elçisi (tabii ki oğul ve kardeşlerin güvenliği için elçiler bulunmuştur) dördüncü ayda Chang An'a varmıştır. De Zong beşinci ayın yirmi dördünde elçisiyle ferman göndermiştir. Karı Çor bir yıl önce Tang Hanedanlığı'na gelmiştir. Fakat ölümü, Huai Xin Kağan'ın elçisi Chang An'a vardıktan sonra, tam da De Zong'un ferman göndermesinin dört gün öncesine (beşinci ayın yirmisi) rast gelir. Bu iki olayın bir bağlantısı var mıdır, onu bilemiyoruz.

Karı Çor'un ağabeyi Apo Çor, kardeşinin cenaze merasimine başkanlık etmiş ancak Yaglakar sülalesindeki gibi bir cenaze merasimini benimsememiştir. Buna rağmen, bozkır idaresi açısından bakacak olursak, Chang An'daki Yaglakar Hanlar sürgün edilmiş bir topluluktur. Fakat yine de “muhafız komutanlığı rütbesinden sol kuvvetler komutanlığına yükseldi”, öldükten sonra da, “merhum için cenaze töreni tertip edildi, imparatorun emriyle hazırlıklar yapıldı, törende hiçbir eksik yoktu.”

Yazıtı yazan sanatkar, emir doğrultusunda yazmış olmalıdır. Bu yazı tarihî kayıtlarda geçmez. Güney Song Devleti vesikalarından “*Bao Ke Zhong Bian*”ın on üçüncü cildinde “Tang Dönemi Doğu Zhe Jiang Eyalet Valisi Xue Ping, şiirlere hiçbir zaman isim yazmazdı. Zhe Jiang'a geldiği zaman İmparator Yu'nun tapınağındaki (türbesindeki) altın mührü ve mor şeridi değiştirip dua etti. Daha sonra da bu şiiri yazdı ve oradaki Yan Tie Zhuan Yun ile birlikte okudular. Toplam 17 adet şiir vardı.”¹² Çinli tarihçi Cen Zhong Mian'ın tahliline göre yıl 808'dir.¹³ Karı Çor için mezar taşının yazılmasının üzerinden 13 yıl geçmiştir. Buradaki Yan Tie Zhuan Yun, (metnin ikinci cümlesinde geçen) “Valiye, gidip yazıtı telif etmesi söylenmiş ve (dönemin kurmaylarına verilen) aksesuar takdim edilmiştir” ifadesindeki vali olmamalıdır. Bunun görevdeki başka bir yetkili olduğu ihtimali vardır.

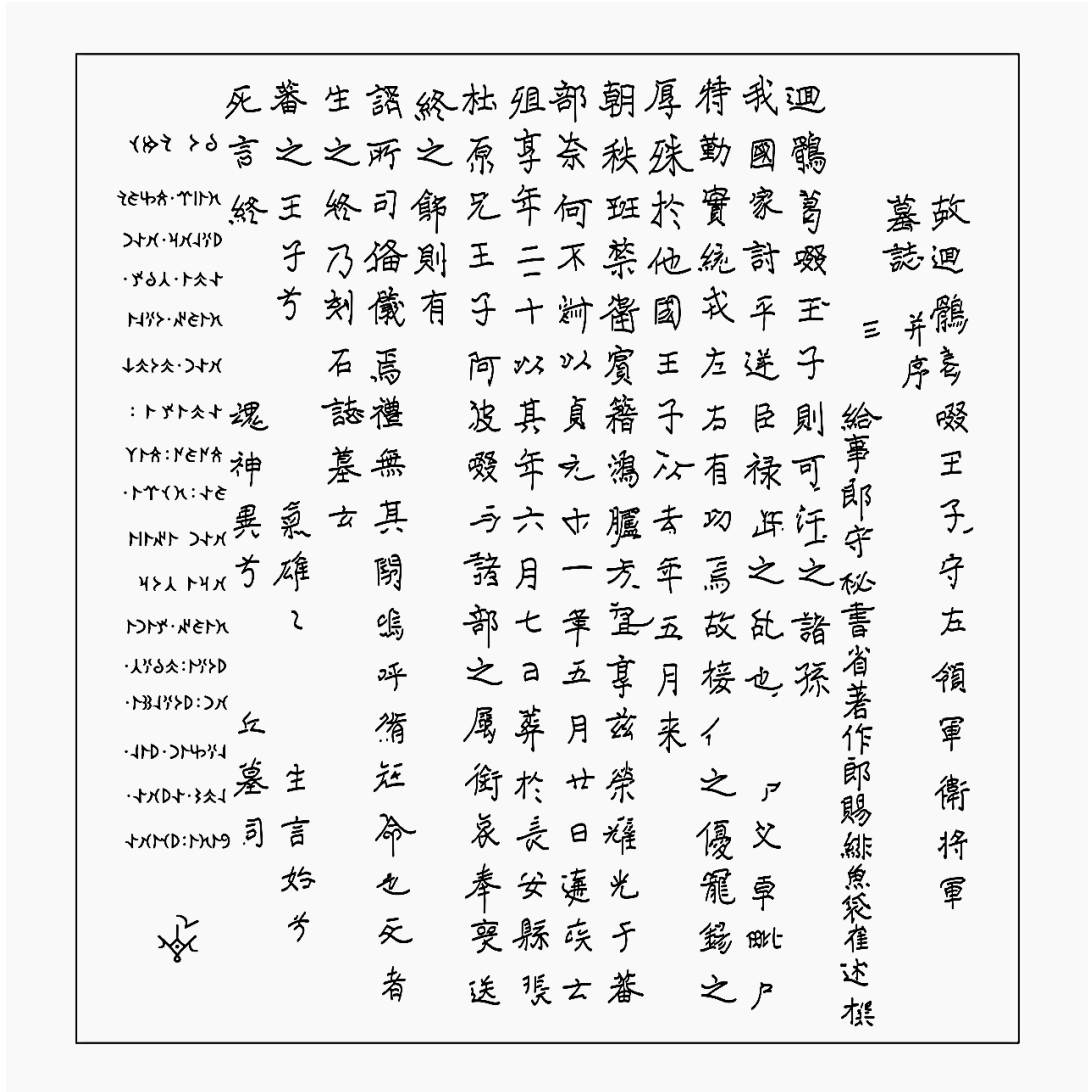
¹² Chen Si, *Bao Ke Serisi*, C 1-3, 1888, Nanjing.

¹³ Cen Zhong Mian, *Altın Tas Sempozyumu*, Shanghai Yayınevi, 1981, s. 168-169.

2. Karı Çor Tigin'in Şeceresi:

Karı Çor Tigin'in anıt mezarın bulunduğu yer “张杜原” (Zhang Du Yuan) olup Pekin Üniversitesinden Dr. Hu Hong incelemelerine başlamıştır. Çok yönlü sürdürülen çalışmanın kısa sürede başarılı bir şekilde sonuca ulaşılacağı umulmaktadır.

Yazının ifade özellikleriyle ilgili olarak Pekin Üniversitesinden Zhu Yu Qi, çıkarımlarda bulunmuş ve bir yazı yazmıştır. Ancak burada buna değinilmeyecektir. Karı Çor Tigin'in şeceresi ile ilgili tahminlere yer verilecektir.

Karı Çor Tigin yazıtının Cengiz Alyılmaz tarafından metin tamiri yapılmış yazılı yüzeylerinin konumunu yansıtan bir görüntü (Çizim: Levent Alyap)

Kitabede Karı Çor'un babasının Çabış Tigin olduğu söylenir. Tanglılar kelimeyi genellikle **Chi Bi Shi** ya da **Chi Bi** olarak tercüme etmiştir. Kitabe, Karı Çor'un babası Che bi shi Tigin'den "Ni Chen Lu Shan İsyanı" bahsinde söz eder. "Sağında ve solunda yardımcı komutanlar oturmaktadır". Buradaki 统戎左右 (**sağ ve solda yardımcı komutanlar**) sözü ile Tong Rong Yu Kağan veya Uygur ordu komutanının sağ ve sol kuvvetleri kastedilir. *Eski Tang Kitabı*'nda, An Shi İsyanının yatıştırılmasında Tang Hanedanlığı'na yardım eden iki Uygur komutanından bahsedilir. Birisi iki başkenti kurtaran Chi Bi Shi, bir diğeri de doğu başkentini Che Bi ile ikinci kez kurtaran Mou Yu Kağandır (Tengri Kağan olarak da geçer). İlki, 757 yılının onuncu ayında, ikincisi ise 762 yılının onuncu ayında gerçekleşmiştir. Böğü Kağan Döneminde adı geçen Che Bi ile beş yıl önce Yabgu'nun emrinde bulunan Che Bi Shi aynı kişiler midir? Netice itibarıyla ikisi arasında yalnızca beş yıl vardır ve Tang Hanedanlığı'na yardıma gelen süvari birliğinin komutanı, aynı kişi olmalıdır. Ayrıca bu kişi, Karı Çor'un babası Çabış Tigin olmalıdır, yalnız Çince kaynaklarda onun "Tigin" unvanı olduğu belirtilmemiştir.

Anıt mezarın runik yazılı kısmında Karı Çor Tigin'in şeceresinden de bahsedilmiş, kendisinin, Yağlakar Kan'dan sonraki, Çabış Tigin'in oğlu olduğu, aynı zamanda Kan Tutuk'un yeğeni ve Böğü Bilge Tengri Kan'ın da küçük kardeşi olduğu belirtilmiştir. Dikkat edilmesi gereken bir husus, Uygur yazıtlarında sıkça görülen şekliyle, **kan** kelimesinin **kagan** kelimesinin kısa yazılış biçimi olduğudur. Bu yazıtta Tang İmparatoru De Zong için Tabgaç Kan adı kullanılmıştır. Buradaki kan kelimesinin karşılığı kagandır. Başka bir açıdan bakmak gerekirse, kan sadece bir övgü ibaresidir. Anıt mezarda Karı Çor'un babası olarak geçen Çabış Tigin, Çince metindeki "车毗尸特勤" **Che Bi Shi Te Qin**'dir. İkisi tamamen aynıdır. Runik yazılı kısımda geçen ata Yağlakar Han, amca Kan Tutuk ve ağabey Böğü Bilge Tengri Kan'ın bahsine Çince metinde rastlanmaz. Karı Çor Tigin'in şeceresini incelemek son derece önem arz etmektedir.

Yağlakar Han'ın adına tarihte rastlanmaz, fakat tarihte Dokuz Uygur Bodunu olarak geçer. "Yağlakar dersin, kağanın soyadıdır". Gustav John Ramstedt, Moğolistan'da Tula Nehri ve Orhun Nehri'nin kesiştiği yerin güneyinde runik yazılı Suci yazıtını bulmuştur. Yazıtın ilk cümlesine dair yapılan birçok farklı interpretasyonlar (okuma) bulunsa da, metin içerisinde geçen Yağlakar Han'ın, genelde Uygur kağanı ailesinden olduğu düşünülür. Herhangi bir başka kağan değildir. Uygur rejimi içerisinde, Yağlakar isminde aristokrat kişiler olsa da birçok kez Yağlakar adıyla Uygur Kağanlığı ailesinin soyadı işaret edilir. "Yağlakar" kelimesinin kökeni tam olarak bilinmese de, bunun övgü hitabı olduğuna şüphe yoktur. Ne kaynaklarda ne de yazıtlarda, Yağlakar isminin alınmasının nedenine dair bir açıklama bulunmaz. Fakat Orta Çağ kuzey milletlerinde soy ismi alınması (boyların isim alması)na bakılacak olursa, bu kabilenin

(boyun) tarihteki kahramanlık unvanı Yaglakar'dır. Daha sonra da bu unvan boyun veya kabilenin adı hâline gelmiştir. Uygurların tarihî efsanelerinde geçen kahramanın adı Yaglakar'dır. Yaglakar, han ailesinin atasıdır. Diğer tüm çocukları ve torunlarının da tigin unvanı vardır. Karı Çor Tigin anıt mezar kitabesinin Çince metninde Karı Çor Tigin için “Kağanın torunudur” ifadesi yer almaktadır. Runik yazılı kısmında ise Karı Çor Tigin'in Yaglakar'ın neslinden olduğu söylenir. Bunların hepsi Karı Çor Tigin'in han ailesinden olduğunu ve Tigin unvanına sahip olduğunu gösterir. Bu yüzden “Kağanın torunudur” ibaresi, Karı Çor'un babasının herhangi bir kağan olduğu anlamına gelmemektedir. Bu tahminimizde haklı isek, o zaman Yaglakar ailesinin atası olan Yaglakar Han'ın adı ilk kez Karı Çor anıt mezarı runik yazılı metninde karşımıza çıkmakta ve bu Uygur İmparatorluğu Han Ailesi tarihinin resmî açıklamalarını bilmemiz adına çok büyük bir önem taşımaktadır.

Runik yazılı metne göre, “Karı Çor, Çabış Tigin'in oğlu, Kan Tutuk'un yeğenidir”. Kan Tutuk, Çabış Tigin'den sonra anılır. Öyle görünüyor ki Çabış Tigin ağabeydir. Kan Tutuk ise küçük kardeşidir. Yukarıdaki açıklamalara göre Çabış Tigin, Tang Hanedanlığı'na An Shi İsyanlarını bastırmakta yardım eden Uygur Komutan Çabış'tır. Kan Tutuk'u bir unvan olarak ele alacak olursak, kan, daha önce söylediğimiz kagan'ın kısa yazılış biçimi değildir. Kan burada bir övgü ibaresidir, işlevi ise isim değil resmî unvandır. Tabii kan resmî unvan, tutuk resmî isim olarak sıklıkla karşımıza çıkmaz. *Eski Tang Kitabı*'nda Dun Mo He kendisi kağan olduktan sonra, Tang Hanedanlığı'na durumu bildirmek üzere gönderdiği “Kabile Başkanı Jian Tarkan”, *Yeni Tang Kitabı*'nda “Başkan Jian Tarkan” olarak geçen “Başkan Jian Tarkan”, elçinin unvanıdır. Aslında, “başkan” yukarıda geçen “kabile başkanı” (*Yeni Tang Kitabı*'nda “kabile” yazısı yoktur) ve “Jian Tarkan” farklı kelimelerdir. Zi Zhi Tong Jian'de 聿 (yu) olarak yazılan karakter 建 (jian)'ın yanlış yazılmış şeklidir, “爿” kısmı düşmüştür. “建”(jian) karakteri, kan kelimesinin transliterasyonudur (Bu tür transliterasyon örnekleri Kuzey Hanedanlığı'nda fazlasıyla görülür). “Jian Tarkan” aynı zamanda Kan Tarkan'dır. Buradaki unvan grubundaki “kan” değiştirilebilir bir unvandır, ancak tarkan resmî addır. Kan Tutuk formatı ile tamamen aynıdır. Devamında ele alınan Jian Tarkan ve Karı Çor Tigin anıt mezar kitabesinde bahsi geçen Kan Tutuk aynı kişi olmalıdır. Fark yalnızca sorumlu bulunduğu resmî pozisyonudur. Önceki Tarkan, sonraki ise Tutuk'tur. İlkinin resmî adı Kan'dır ve değişmemiştir.

Karı Çor Tigin anıt mezar kitabesinin runik metnine göre Karı Çor, “Bögü Bilge Tengri Kan'ın küçük kardeşidir”. Fakat bu Bögü Bilge Tengri Kan tarihte geçmez. Bu kağan, Karı Çor'un ağabeyidir ve Çabış Tigin'in oğlu olmalıdır. Bögü Bilge Tengri Kan, kağandır fakat onun babası kağanlık yapmamıştır. Uygur İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren Yaglakar

soy tarihinde ilk kağan Huai Ren Kağan Guli Pei Luo (Kül Boyla)'dan Jie Yu Jia Si'nin (Kutluk, Tang kayıtlarında Huai Xin Kağan olarak geçer) hanlığa el koymasına kadar altı kağan vardır. İkinci kağan olan Moyen Çor (Ge Li), Kül Boyla'nın oğludur. Üçüncü kağan Böğü (Tengri) Kağan İdiden, ikinci kağan olan Moyen Çor'un oğludur. Beşinci kağan Zhong Zhen Kagan Duo Luo Si dördüncü kağan Tian qin Kağan Dun Mo He'nin oğludur. Altıncı kağan Feng Cheng Kağan A Co, beşinci kağan Zhong Zhen Kağan Duo Luo Si'nin küçük kardeşi ve dördüncü kağan Tian Qin Kağan Dun mo he'nin oğludur. Burada altı kağanın içerisinde sadece dördüncü kağan Tian Qin Kağan Dun mo he'nin babası kağan değildir. Kaynaklarda babasının adı geçmemektedir. Yoksa, Dun mo he, Çabış Tigin'in oğlu, Karı Çor Tigin'in ağabeyi midir?

Zi zhi tong jian'e göre, Tengri Kağan Dönemi bakanı Dun Mo He Tarkan "Tengri'nin ağabeyidir". Dun Mo He, Tengri'yi öldürüp yerine kendisi kağan olduktan sonra, Li Mi, De Zong'a Uygurlar ile olan evlilik politikasını yerine getirmesini tavsiye ettiğinde "Elçi Peng Bölgesi'nde idi, bugünkü kağan ise Hulu'nun tutukudur. Bugün ülkeler, Yabgu'dan bu yana, ilişkilerinin selameti için evlilik politikasını devam ettirir" vb. denir. "Elçi, Peng Bölgesi'nde idi" ile Su Zong'dan De Yuan'e kadar (756 yılının onuncu ayı ve 757 yılının ikinci ayı arasında) Li Bi'nin Peng Bölgesi'nde kaldığına işaret edilir. Li Bi, "Song Dağı'ndan Ying Bölgesi'ne, büyük risk ve zorluklarla imparatorun sığındığı yere doğru yol alır. Ancak Peng Bölgesi'nde imparatoru görür." Fakat Li Bi, Yabgu'yu ve tüm Uygur komutanlarını gördüğünde Peng Bölgesi'nde değil, Fen Xiang'da idi. O dönem, De Zong ikinci saltanat yılının dokuzuncu ayıydı. Li Bi'nin söylediğine göre Ton Baga Tarkan'ın, De Zong'un ikinci yılına kadarki unvanı Ulug Tutuk idi; Ton Baga Tarkan değildi. Dai Zong 765 yılı onuncu ayında, Guo Zi Yi ve Uygur Jing Yang Şehri'nin batısında iş birliği yaptılar. O zaman Uygur ordu komutanı "Kağanın küçük kardeşi Alp Ulug Tutuk Yaglakar"dı. Bu Alp Ulug Tutuk Yaglakar, Böğü Kağan'ın küçük kardeşi idi. 18 yıl önceki Alp Ulug Tutuk değildi. Ayrıca o yılki Alp Ulug Tutuk, daha sonra da bu Alp Ulug Tutuk'un komuta ettiği Uygur ordusu içerisindeydi. Yalnızca yeni bir unvan almış ve Ton Baga Tarkan olmuştur. *Eski Tang Kitabı*'na göre Guo Zi Yi'nin gördüğü Uygur komutanlarının arasında "Bakan Ton Baga Tarkan" vardı. Bu Ton Baga Tarkan, on beş yıl sonra Tengri Kağan'ı öldürerek yerine kendini kağan ilan edecek olan Ton Baga Tarkan'dır.

Bence bu Ton Baga Tarkan, aynı zamanda anıt mezar kitabesinde adı geçen Böğü Bilge Tengri Kan'dır. Eğer bu düşünce yanlışsa, o zaman Böğü Bilge Tengri Kan, Ton Baga'nın ölümünden sonra kullandığı resmî adıdır. Bu ada ise Çince tarih kaynaklarında rastlanmaz. Kaynaklarda, 780 yılında Ton Baga'nın, Tengri Kağan'ı öldürüp yerine kendisi kağan olduğundaki adının Alp Kutluk Bilge olduğu bilgisi bulunmaktadır. Aynı yıl Tang

kaynaklarındaki adı “武义成功可汗” (Askerî ve Kanuni Yetkili Kağan) olarak geçer. Kuzey milletlerinde kağan unvanı ve diğer resmî unvanların aynı olduğunu bilmekteyiz. Bunlar, değişkenliğin hâkim olduğu politik kodlardır. Sık sık değişikliğe uğrar veya kaybolurlar. Zhen Yuan üçüncü saltanat devresinde (787) De Zong’un, Li Bi’nin Uygurlar ile olan evlilik tavsiyesi üzerine Prenses Xian An ile evlenmesine izin vermiş, bunun ardından o yıl Uygur kağanına şeref unvanı olarak “长寿天亲可汗” **Uzun Ömürlü Tian Qin Kağan** unvanı verilmiştir. Çince kaynaklarda Tian Qin Kağan bu resmî adıyla anılagelmiştir. Kuzey milletlerinin geleneğine göre Prenses Xian An, hanlığa geldikten sonra büyük bir tören tertip edilmiş olmalıdır. Bu törenlerde hatun birtakım hatunluk unvanları, kağan da birtakım yeni kağanlık unvanları alır. Ben, Böğü Bilge Tengri Kan’ın yani Tian Qin Kağan’ın bu tören esnasında kağanlık unvanı aldığı konusunda emin değilim.

Daha önce belirtildiği üzere, Tian Qin Kağan 757 yılında Alp Tutuk kimliği ve babası ile birlikte, Tang askerlerine yardım etmiştir. Eğer o zaman 15-20 yaşlarında ise on sekiz yıl sonra kendisi kağan olduğunda 40 yaş civarındadır, Zhen Yuan beşinci yılı on ikinci ayında (790) vefat ettiğinde 50 yaş civarında olmalıdır. Karı Çor Tigin’den 30 yaş daha büyüktür. O hâlde Karı Çor Tigin, Tang Dai Zong on birinci yılı (776 yılında) doğduğunda babası Çabış Tigin’in ellili yaşlarda olduğunu düşünebiliriz. Dört yıl sonra Ton Baga Tarkan kağan olduğunda Çabış Tigin’in hiçbir faaliyetine rastlamayız; belki de o zaman vefat etmiş olabilir. Aynı zamanda Ton Baga Tarkan’ın amcası son derece aktif idi. Tang sarayına gönderildiğinde, büyük değişikliğe götüren bir konuşma yaptı. Değinden geçemeyeceğimiz bir diğer husus da Kan Tarkan’ın, Ton Baga Tarkan’ı öldürüp yerine kendisinin kağan olmasıdır. Çince kaynaklarda Ton Baga Tarkan ve Kan Tarkan’ın, Tang Hanedanlığı’nın stratejilerine karşı olan farklı bakışları olduğu mevcuttur. Bunun nedeni ise Ton Baga Tarkan’ın, Tang Sarayı’nın anlayış ve desteğini kazanmış olmasıdır. Başka bir deyişle, Ton Baga Tarkan’ın darbe girişiminin asıl nedeni henüz tam olarak bilinmemektedir. Tarih kaynaklarında Ton Baga Tarkan’ın, Tengri’nin Tang’ı işgal etmesi düşüncesine karşı durduğu ve öfke ile Tengri’yi katlettiği hikâyesi yer alır. Muhtemelen Tang Sarayı’na özellikle gelip sevincini ifade etmiştir. Kan Tarkan’ın Tang Sarayı’na gelip bu olayı anlatması, onun Tang Hanedanlığı nezdindeki önemini gösterir. Öyleyse, Kan Tarkan’ın tarkan unvanını almasının kaynağı, amcasının kağan olmasıdır. Daha sonra görevi değişip tutuk olmuş, tutukluk unvanı kan olarak kalmıştır. Tian Qin Kağan döneminde Uygur Devleti’ndeki mertebesinin seçkinliği son derece açıktır. Bu yüzden de Karı Çor anıt **mezarı** runik metninde onun adından da söz edilir.

Yeni Tang Kitabı, Su Zong’un evliliğe müsaade etmesinden sonra, Ton Baga Tarkan’ın bakanını gönderip halktan binden fazla kişiyle gelin evine kadar refakat ettiğini “ve kız kardeşi

Kutluk Bilge Kunçuy'u elli kişilik grubun başına koyduğunu kaydeder. *Eski Tang Kitabı* "Uygur Kunçuy" der. Aslında Ton Baga Tarkan'ın kız kardeşi Kutluk Bilge Kunçuy'dur. Bu Kunçuy, Tian Qin Kağan'ın kız kardeşi, yaş açısından değerlendirecek olursak, Karı Çor Tigin'in ablasıdır.

Karı Çor Tigin'in aile şeceresi aşağı yukarı anlattığımız şekildedir. Kendisi Çabış Tigin'in oğlu (muhtemelen en küçük oğlu), Kan Tarkan'ın (sonraki Kan Tutuk) yeğeni, Tian Qin Kağan ve Kutluk Bilge Kunçuy'un erkek kardeşidir. Her ne kadar Zi Zhi Tong Jian'de "Tengri Kağan'ın ağabeyidir" denilse de, Çabış Tigin ve Karı Kağan'ın ağabey kardeş olduğu düşüncesini kabullenmemiz zordur. Fakat kesin olarak yakın akrabalık vardır. Hanlık mensubu Çabış Tigin'den başlayarak, han mertebesi devralınmamıştır, fakat oğlu Ton Baga darbe ile bu mertebeyi elde etmiştir. Çabış Tigin'in erkek kardeşi Kan Tarkan (Kan Tutuk), Ton Baga açısından çok önemlidir. Bu yüzden Karı Çor anıt mezar kitabesinin runik yazılı kısmında ondan da bahsedilir. Fakat anıt mezarın Çince kısmında, cenaze törenine başkanlık eden ağabeyi Apo Çor Tigin'den de bahsedilir. Bundan başka katılımcılar "her boy üyesi"dir, burada ve tarihî kaynaklarda Chang An'da birçok Uygur'un aynı durumda olduğu yazılıdır. Tam olarak bilemediğimiz tek husus, Karı ve ağabeyinin Tang Hanedanlığı'na aynı zamanda gelip gelmediğidir.

Zi Zhi Tong Jian, Zhen Yuan on birinci saltanat devresinde (795), Uygur Feng Cheng Kağan'ın olduğunu kaydeder. Kutluk, kağan (Huai Xin Kağan) olmuş, Yaglakar soyadını almış olmalıdır. "Vefatı haber vermek için elçi göndermiş, Tian Qin Kağan ile birlikte bütün oğulları, torunları, herkes saraya gelmiştir". Olay dördüncü ayda meydana gelir. *Eski Tang Kitabı*'nda, Kutluk, kağan olduktan sonra "Yaglakar'ın nesli aktif rol almaya başladığından beri, adını başka boyların kullanmasına müsaade etmedi ve bütün oğul ve torunlarının saraya gelmesini sağladı" denilmektedir. Huai Xin Kağan'ın, Yaglakar'ın soyundan olmadığını, kağan olduktan sonra da Yaglakar'ın adının kullanılmasına mahal vermemek için Yaglakar'ın tüm oğul ve torunlarını Chang An'a gönderdiğini ve Tian Qin Kağan'a karşı bir savunma mekanizması geliştirdiğini görmekteyiz. Wu Yu Gui'nin araştırmasına göre *Tang Kitabı* ve Zi Zhi Tong Jian'in, Huai Xin Kağan'ın darbe girişiminin zamanıyla ilgili kayıtları yanlıştır. Aslında bu darbe girişimi Zhen Yuan onuncu saltanat devresinin dördüncü ayından önce gerçekleşmiştir. Bu yüzden Huai Xin Kağan'ın elçisi ve tabii eşlik ettiği Yaglakar ailesinin oğul ve torunları, Zhen Yuan onuncu saltanat devresinin dördüncü ve beşinci ayı arasında Chang An'a varmıştır. Karı'nın Tang'a gelmesi tam da bu zamana rastlar. Tabii ki bu tesadüfi gelişen bir olay değildir. Kendisi, Huai Xin Kağan'ın gönderdiği grubun içerisinde yer alan Yaglakar ailesinin oğul ve

torunlarından biridir. Ayrıca ağabeyi Apo Çor da kendisiyle aynı durumdadır. Böyle bir sebepten zorla Chang An'a gönderilmiştir.

Karı'nın vefat ettiği zaman, De Zong'un Uygurlara Huai Xin Kağan'a ferman göndermesinden dört gün öncedir (beşinci ayın yirmisi). Bu ikisi arasında bir bağlantı var mıdır? Tabii ki araştırmalar neticesinde bir sonuca varılacaktır. Fakat Karı, Uygur Han ailesi mensubudur ve ölünce çölün kuzeyinde defnedilmesi icap etmez, Chang An'a defnedilir. Bu olay, Huai Xin Kağan'ın yasaklarından ötürü gelişmiştir. Karı'nın ağabeyi Apo Çor cenaze törenine başkanlık etmiş, söylenene göre Yaglakar ailesinin âdeti olan yıkama işlemine başvurulmamış ve runik yazılı metin Apo Çor tarafından başka birine yazdırılmıştır (taşa kazıtılmıştır). Buna rağmen izleme, takip ve kontrol altında tutulma durumları açısından, stepteki sarayın ifadelerine bakılacak olursa Chang An'daki Yaglakar ailesi sürgün edilmiş bir grup insandır.

Her ne kadar "Tang Hanedanı Sarayı Muhafız Alayı'nda yüksek rütbeli subay olarak bulunmuş", vefatından sonra "Merhum için cenaze töreni tertip edildi, imparatorun emriyle hazırlıklar yapıldı, törende hiçbir eksik" olmamış olsa da, üzüntüsü paylaşılmış olsa da, neticede büyük oranda şahsi hürriyetini kaybetmiş ve güven duygusundan yoksun kalmıştır.

Karı vefat ettiğinde yanında ağabeyi Apo Çor'dan başka aile mensubu birilerinin olup olmadığını bilemiyoruz. Ablası Kutluk Bilge Kunçuy yaşıyor olsa da, Chang An'a gönderilmiş olması şart değildir. Çünkü bir bayan olarak Huai Xin Kağan'ın şüphesini çekmemiş olabilir.